

DISCUȚII DESPRE ORAȘELE PONTICE ȘI TERITORIILE LOR ÎN PERIOADA ARHAICĂ, PE MARGINEA UNOR STUDII RECENTE

DE

SUZANA DIMITRIU

Pornesc de la studiul Aleksandrei Wasowicz, din *Dacia*, N.S., XIII, 1969, intitulat *La campagne et les villes du littoral septentrional du Pont Euxin (nouveaux témoignages archéologiques)* (p. 73—100), în care autoarea se încadrează în noua orientare a cercetărilor, care este aceea de „a ieși din incintele orașelor și de a pătrunde în teritoriile acestora”¹, în vederea stabilirii raportului dintre cele două unități.

Comentariul de față nu-și propune să rezolve situațiile vest-pontice prin prisma unor interpretări valabile — eventual — pentru Pontul de nord. Și chiar dacă și-ar propune aceasta, nu ar putea-o face, pentru că în chiar mediul nord-pontic se operează cu constatări de situații ale căror cauze rămân încă sub semnul întrebărilor. Tot ce se poate câștiga pentru Pontul de vest — și în cadrul acestei regiuni, mă gîndesc deocamdată la Histria în perioada arhaică — constă în îmbogățirea bagajului de întrebări cu unele pe care nu ne gîndisem să ni le punem încă, și, eventual, cu avansarea foarte prudentă a unor sugestii.

Al. Wasowicz ia în considerare pentru coasta de nord a Mării Negre trei mari grupe regionale: 1) Limanul Bugului, 2) Bosporul cimmerian, 3) Crimeea occidentală.

*Limanul Bugului*². Se constată spre sfîrșitul secolului al VII-lea — începutul secolului următor o densitate sporită de locuire, cu precădere înspre malul drept al Niprului mijlociu. Mai spre sud, către Limanul propriuzis, s-au detectat circa 20 de așezări. Această situație contrastează cu cea constatată în secolul anterior, situație caracterizată printr-o slabă densi-

¹ Al. Wasowicz, *op. cit.* p. 73.

² *Ibidem*, p. 77—83.

tate de populație. Așezările sînt puțin întinse, neîntărite, cu locuințe fie de tip bordei, fie de suprafață. Aspectul acestor așezări este destul de primitiv. Caracterul lor agricol se precizează prin resturile de silozuri, unelte și cereale descoperite. În contextul ceramic prevalează ceramica lucrată la roată, precum și cea de import. Nu lipsesc nici monedele de bronz (săgețile-monedă și așa-numiții delfinași). În rezumat deci, reținem pentru așezările respective caracterul lor rural dar și o contingentă cu activitatea comercială (dovadă monedele și ceramica de import).

În privința populației din așezările respective, părerile cercetătorilor sovietici sînt împărțite între sciți, callipizi și mixhelleni.

În *Bospor*³ situația constatată de Al. Wasowicz este următoarea : 200 de aglomerări de caracter rural, contemporane cu Pantikapaion, Myrmekion, Tyritake, Akra, Theodosia, Nymphaion, deci din pragul secolului al VI-lea pînă în secolul al V-lea. În afară de aceste așezări încădrabile în perioada arhaică și parțial imediat după aceasta, s-au mai observat în regiunea Pantikapaion urme de lotizări de teren, pentru care nu s-a putut specifica epoca, precum și ferme și alte aglomerări rurale din secolele IV-III.

A treia zonă la care se referă cercetătoarea poloneză este *Crimeea occidentală*⁴, în special regiunea Kalos Limen, unde au fost semnalate urme de lotizare, constînd din parcele rectangulare de cîte 7—8 ha, împrejmuite cu ziduri de piatră și despărțite unele de altele prin drumuri de circa 6 m lățime. Întreaga chora a Kalos Limenului era la rîndul ei apărată printr-un zid de piatră.

În funcție de materialul ceramic recoltat în teritoriu, s-a ajuns la concluzia că chora era contemporană cu Kalos Limen, chiar din faza veche a orașului. Nu aceeași situație a fost observată la Eupatoria din secolul al V-lea, al cărei teritoriu nu pare a fi urcat mai sus de secolul al IV-lea. Cît privește regiunea Chersonesului, se admite, tot în funcție de materialul arheologic, că chora orașului s-a constituit la scurtă vreme după întemeierea coloniei, deci într-un timp imediat următor datei de 420, deși nu se exclude nici ipoteza unei organizări concomitente oraș-teritoriu.

Rezumînd acum situația din nordul Mării Negre a orașelor și teritoriilor acestora în perioada arhaică, putem schița următorul tablou :

În regiunea Bugului unele din așezările de caracter rural sînt anterioare Olbiei, deci anterioare secolului al VI-lea. Ex. Viktorovka și Șirokaia Balka, unde s-a găsit ceramică rhodiană A. În Bospor și în Crimeea occidentală așezările cu caracter rural sînt fie contemporane, fie ușor posterioare fazei celei mai vechi a orașelor grecești de acolo.

Evident, cele mai multe probleme sînt puse de situația din Limanul Bugului. Teza care a început să prindă teren în literatura sovietică de specialitate și care își găsește un convins susținător în persoana cercetătorului V. Lapin, pe ale cărui convingeri se bazează, de altfel, și Al. Wasowicz, este aceea că în Limanul Bugului în etapa cea mai veche, deci sfîrșitul secolului al VII-lea — începutul secolului al VI-lea, micile așezări rurale de care am pomenit sînt grupate în jurul unui centru mai important,

³ *Ibidem*, p. 83—87.

⁴ *Ibidem*, p. 87—90.

care cu timpul se transformă în așezare cu caracter meșteșugăresc și comercial⁵.

Paralel cu evoluția acestui centru principal (în speță Olbia) se dezvoltă mai departe și micile așezări care gravitează în jurul acestuia și se organizează în chip definitiv și chora.

Această interpretare ne obligă oarecum la următorul raționament : din moment ce în epoca nemijlocit premergătoare stabilirii grecilor în această regiune a Mării Negre (deci în secolul al VIII-lea și prima jumătate a secolului al VII-lea) densitatea de locuire autohtonă este în regiune foarte slabă și spre sfârșitul secolului al VII-lea — începutul secolului al VI-lea devine dimpotrivă foarte consistentă, înseamnă că „ceva” i-a atras pe autohtoni spre coastă. Foarte probabil că acest „ceva” înseamnă apariția grecilor, cu posibilități de înnodare a unor relații avantajoase pentru ambele părți. După această fază de prime contacte, uneori chiar sporadice, sînt constatate ca existente acele aglomerări rurale locuite, în fond, de cine? Căci la o dată care corespunde cu ultimul pătrar al secolului al VII-lea și care este aceea a așezărilor de la Viktorovka, Șirokaia Balka și Berezan, nu este admisă, fără rezerve, prezența în mod clar în Limanul Bugului, a sciților. Pe de altă parte, prezența ceramicii grecești în toate micile formațiuni „rurale” din Liman marchează acea „empreintă grecească” de care vorbește Al. Wasowicz⁶. „Amprenta grecească” oglindește însă situația unui moment dat, căci nu s-a putut prinde în așezările respective un stadiu „preceptiv” formelor de cultură materială superioare grecești, cu alte cuvinte nu se poate reconstitui modul în care s-a desfășurat procesul de luare de contact cu grecii. Prin urmare, ni se înfățișează doar stadiul în care această luare de contact este săvîrșită.

A doua alternativă, aceea a locuitorilor callipizi (eleno-sciții lui Herodot), nu este nici ea mai lămuritoare, pe de o parte în ceea ce ar privi prezența în secolul al VII-lea a sciților în această regiune, pe de altă parte pentru că cu greu se poate admite într-o perioadă atât de timpurie un mix-elenism, care reprezintă stadiul quasi-final al unui îndelungat proces cu multiple implicații de ordin etnic, social, economic și de cult. Situația de mix-elenism pretinde, ca să spunem așa, o „presituație”, care este, cel puțin pînă la această dată, insesizabilă. Atunci cei stabiliți în aglomerările rurale erau greci? Dar dacă erau greci, cum se explică formele netipice grecești de locuințe și prezența ceramicii autohtone? Se poate răspunde desigur, că noii veniți s-au adaptat, de nevoie, posibilităților locale.

Nu acesta este, în fond, miezul problemei. Mai important ar fi să se poată răspunde în ce mod s-au putut implanta grecii pe o arie așa de întinsă, cum au rezolvat luarea în posesiune a pămîntului, căci pentru a se fi putut așeza așa de răspîndit le trebuia în mod clar „o stare de drept” și nu „una de fapt” asupra teritoriului⁷. De la cine au luat acest teritoriu? Cum îl apărau, cu acele mici așezări neîntărite? Trecînd și peste aceste întrebări, ne găsim în fața altor nedumeriri. Un exemplu : Al. Wasowicz e de părere că Olbia emite spre sfîrșitul secolului al VI-lea monede

⁵ Apud Al. Wasowicz, *op. cit.*, p. 81.

⁶ *Ibidem*, p. 82.

⁷ Vezi pentru această terminologie, D. M. Pippidi, *Din istoria Dobrogei*, I, 1965, p. 195.

și că formarea definitivă a polisului ar fi avut loc în secolul al V-lea ⁸ (deși nu ni se arată elementele care i-au întemeiat această prezumție). În cazul acesta trebuie admisă o „fază rurală” a Olbiei în plin secol al VI-lea. Dar cum se acordă interpretarea „fazei rurale” cu știrile literare (Pseudo Skymnos și Eusebios) care, chiar dacă cu diferențe de câteva decenii, admit întemeierea Olbiei într-un moment din secolul al VII-lea și nu ca rezultată dintr-un lung proces evolutiv întins pe aproape un secol? Există această „fază rurală” a Olbiei constatată arheologic? S-a putut sesiza la Olbia acea influență pe care așezările rurale o exercitau asupra unor așezări urbane, influență de care vorbește Roland Martin ⁹? Ce reprezintă Berezanul de la sfârșitul secolului al VII-lea în contextul din Limanul Bugului? Este Berezanul un emporion grecesc (ca și, după unii autori, Șirokaia Balka) ¹⁰, care cedează în secolul al VI-lea locul Olbiei? Sau sînt două unități cu destine separate? nu mai puțin lămurită ne apare situația aglomerărilor umane de pe cursul mijlociu al Niprului, pentru care Al. Wasowicz menționează un bogat import de mărfuri grecești în secolele VII-VI, ca amfore și alte recipiente de lut, obiecte de metal, perle, obiecte de sticlă ¹¹. Care este raportul dintre cele două mari nuclee, cel din Limanul Bugului și cel de pe Niprul mijlociu, în ceea ce privește etnia, aspectul așezărilor și inventarul grecesc din așezările acestea? Se poate vorbi despre primul nucleu ca despre o „zona di dominio” ¹² a Olbiei și despre al doilea ca despre o zonă de expansiune de mărfuri?

Îndreptîndu-ne spre Bospor nu găsim o identitate de situații cu Limanul Bugului. Într-adevăr cele 200 de aglomerări de caracter rural pomenite de Al. Wasowicz par a fi contemporane cu coloniile grecești de acolo și nu mai vechi decît acestea ¹³. Data de început a acestor așezări nefiind precizată trebuie să atribuim genezei orașelor din această parte a Nord-Pontului alte cauze decît cele admise pentru geneza Olbiei? Sînt, aici în Bospor, întemeiate coloniile dintr-un început ca entități urbane, cu un teritoriu asigurat și exploatat, așezările rurale avînd un rol de jucat în această exploatare? Cercetătoarea I. Kruglikova (în vederea lui Lapin) înclină să creadă că „geneza orașelor bosporane este de căutat tot în micile așezări rurale și numai acele așezări rurale care beneficiau de condiții mai favorabile s-au transformat în orașe, ca centre de artizanat și de comerț” ¹⁴. Ca să adoptăm însă acest punct de vedere trebuie să dovedim că s-a putut sesiza în orașele respective faza rural-agricolă a acestora, precum și felul în care s-a făcut trecerea spre faza comercială-meșteșugărească.

În Crimeea occidentală destule semne de întrebare pune și situația chorei Chersonesului. Arheologii sovietici au putut delimita dimensiunile orașului de la sfârșitul secolului al V-lea — începutul secolului al

⁸ *Ibidem.*

⁹ R. Martin, *L'urbanisme dans la Grèce antique*, 1956, p. 57.

¹⁰ Al. Wasowicz, *op. cit.*, p. 81.

¹¹ *Ibidem*, p. 78 și fig. 3, cu repartizarea importurilor grecești.

¹² Termen întrebuițat de D. Adameșteanu, *Kokalos*, II 1966, p. 146, citat de G. Vallet, *La cité et son territoire dans les colonies grecques d'Occident*, în *La città e il suo territorio, atti del settimo convegno di studi sulla Magna Grecia*, Taranto, 1968, p. 70.

¹³ Al. Wasowicz, *op. cit.*, p. 84.

¹⁴ *Apud*, Al Wasowicz, p. 84—85.

IV-lea, precum și pe cele ale chorcei sale, estimând pentru oraș și chora circa 360 ha¹⁵. Criteriile de delimitare a teritoriului nu ne sînt arătate, ni se face cunoscută situația aceasta și în etapa următoare, deci sfîrșitul secolului al IV-lea — secolul al III-lea î.e.n. ca în plină expansiune, superioară de 30 de ori față de teritoriul din faza anterioară. Se obține deci pentru teritoriul chersonitan din secolul al III-lea o suprafață de circa 12 000 ha. Arheologii sovietici și Al Wasowicz împreună cu ei postulează amenajarea choriei Chersonesului la scurtă vreme după începutul orașului (421—420), sau chiar paralel cu constituirea acestuia¹⁶. Din păcate nu avem la îndemînă nici un element care să ne arate dacă Chersonesul rezultă din urbanizarea vreunui centru rural, sau a fost dintr-un început conceput ca un centru urban, sau a provenit dintr-un emporion dezvoltat în polis? Dacă geneza Chersonesului trebuie căutată într-o fază rurală a sa atunci se pune, ca și pentru Olbia, problema unui teritoriu *ab initio* cu toate implicațiile ce decurg din această situație. Dacă dimpotrivă, nucleul orașului este de căutat într-un emporion, atunci hinterlandul nu i-a interesat la început pe coloniștii din punct de vedere al exploatării lui, ci din acela al securității pe care o putea oferi pentru expansiunea de mărfuri. În cazul cînd, în secolul al IV-lea s-a trecut de la caracterul comercial la cel agricol, atunci natura raporturilor cu teritoriul s-a modificat în consecință. O relatare amănunțită asupra fermelor și a vechimii lor înainte de secolul al IV-lea ar aduce oarecare lumini.

Este meritul Aleksandrei Wasowicz de a fi înmănușiat într-un studiu de sinteză orașele de pe coasta septentrională pontică precum și teritoriile acestora. Cum am văzut, există o diversitate de situații, care și-ar găsi însă rezolvarea într-o cauză unică, care este, ca să spunem așa, „cauza rurală”. În sprijinul argumentării sale autoarea folosește și unele analogii de situații din sudul Italiei și Sicilia, în special cu privire la ceea ce autoarea numește „Convergențe entre l'évolution de la chora et de la polis”¹⁷. Concluziile autoarei nu se pot sustrage însă obiecțiilor. Lăsînd la o parte faptul că între datele de început ale celor mai vechi colonii occidentale și acelea ale celor mai vechi colonii pontice există un decalaj de mai bine de un secol, și deci implicațiile de ordin politic, economic și social din a doua jumătate a secolului al VII-lea nu mai sînt aceleași ca ale secolului al VIII-lea, dar chiar în mediile occidentale și pontice nu poate exista, mecanic, o cauză unică și comună care să stea la baza genezei coloniilor grecești. Dovadă diferitele direcții în care acestea evoluează.

La Congresul de la Taranto din 1967, dedicat orașelor și teritoriilor din Magna Graecia și Sicilia, G. Vallet a luat în discuție această problemă¹⁸. Ideea conducătoare a expunerii lui Vallet este aceea că problema respectivă trebuie căutată în „la raison d'être de la fondation”¹⁹. Faptul că unele colonii sînt comerciale, ca de exemplu Rhégion și Zancle, și altele

¹⁵ *Ibidem*, p. 91.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, p. 95.

¹⁸ G. Vallet, *op. cit.*, p. 67—142.

¹⁹ *Ibidem*, p. 72.

agricole sau de „peuplement”, ca Leontinoi și Gela, explică diversitățile care sînt de căutat pînă în actul întemeierii însăși. O colonie comercială va avea în vedere, în primul rînd, alegerea unei poziții avantajoase pentru efectuarea schimbului de mărfuri, pe cînd o colonie agricolă va fi preocupată de alegerea unui teritoriu fertil. Mergînd pe aceste puncte de vedere, se pot face considerații asupra împrejurărilor în care ar fi putut decurge colonizările. Se poate postula ca mai sigur caracterul pașnic al unei colonizări comerciale, decît al unei colonizări agricole. Putem, de asemenea, presupune și natura relațiilor cu indigenii, bune în cazul unei colonii comerciale, nu obligator cordiale, ba de cele mai multe ori dimpotrivă, în cazul coloniilor agricole. Vallet postulează că în relațiile comerciale nu este antrenat polisul ca atare, ci numai anumite grupe interesate, în timp ce luarea de poziție a polisului are loc în cazul cînd colonia are un facies agricol²⁰. Desigur, nu este ușor de determinat natura unei colonii, cînd aceasta se află în faza ei de început. Dovadă discuțiile în contradictoriu asupra veritabilului facies al Ischiei și Cumae-i, discuții asupra cărora R. M. Cook pune, în *Historia*, XI, 1962, pecetea scepticismului, pe cînd E. Lepore, cu mai mult optimism, încearcă, în *Kokalos*, 1968/9, să determine natura coloniilor după criteriul de amplasare al acestora. Colonii fixate pe promontorii sau pe mici insule (acestea ar fi coloniile comerciale) sau în cîmpie (cazul coloniilor agricole). Dar asupra acestui subiect se mai poate mult discuta.

Astfel, trebuie avut în vedere faptul că o așezare care începe ca un comptuar comercial poate evolua păstrîndu-și acest facies, dar se poate și transforma într-o colonie agricolă sau se poate menține paralel, pe plan comercial și agricol. Implicațiile în teritoriu vor varia deci, în funcție de natura coloniei. E de ajuns să luăm în considerație cazul Marsiliei, oraș eminentamente comercial, a cărei expansiune teritorială constituie un fenomen tardiv și fără inserțiuni din partea coloniei grecești în viața regională. Datorită micilor tîrguri-comptuare înființate în interior cu mult înainte, la data constituirii chorei massaliote, în pragul epocii romane, elenizarea apare ca un proces pașnic încheiat²¹. Rezultă deci că procesul de elenizare a hinterlandului decurge în mod mai eficient în cazul unei colonizări comerciale, așa cum s-a constatat, de exemplu, la colonizarea chalcidiană de pe coasta de est și sud a Siciliei, unde elenizarea a mers pînă la însușirea de către indigeni a riturilor funerare grecești.

Observații de o finețe remarcabilă sînt făcute de Vallet asupra Syracusei și Gelei. Faptul că la foarte scurtă vreme după întemeierea Syracusei, deci între 730—600, urmele de viață indigenă din regiunea apropiată dispar, îl determină pe învățatul francez să întrevadă o primă fază de expansiune brutală, avînd ca scop acapararea teritoriului. O a doua fază, aceea de activitate comercială, în care sînt angrenate anumite grupuri din polis, o vede ilustrată Vallet prin întemeierea Camarinei²².

La Gela nu sînt constatate urme indigene în cîmpia inconjurătoare, care să poată fi datate în jurul anului 700, indigenii ocupînd regiunile muntoase, mai îndepărtate. Ocuparea teritoriului s-a putut efectua, deci,

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, p. 136—137.

²² *Ibidem*, p. 111—113.

mai puțin brutal ca la Syracuse. Vallet constată, apreciind procentul de ceramică greacă din așezările indigene din direcția fluviului Salso, și o expansiune comercială, concomitentă cu cea teritorială a Gelei²³.

Din ampla expunere a lui Vallet cu privire la orașe și teritorii din Magna Graccia și Sicilia, am ales doar puține exemple, însă destul de convingătoare pentru necesitatea unor investigații similare în zonele orașelor grecești din Pontul de vest și de nord. S-ar putea, eventual, lămuri în ce constă acca „amprentă greacă” din așezările din Limanul Bugului, în faza lor cea mai veche. Sînt ele așezări grecești cu un procent indigen în cuprinsul lor, ca la Tremezano? Sau așezări indigene nimicite și înlocuite cu așezări grecești, cum este cazul de la San-Mauro? sau co-așezări pașnice greco-indigene ca cea de la Monte Bubbonia?

Trebuie apoi făcută clar distincția între expansiunea teritorială și expansiunea de mărfuri. O statistică a categoriilor ceramice importate ar fi, de asemenea, cit se poate de folositoare. Predominanța unor categorii asupra altora ar putea lămuri și natura comerțului, precum și amploarea lui (mă refer în special la amfore). Interesant ar fi de urmărit și drumul pe care îl urmează aceste mărfuri (pe categorii) spre interior. De ce, de exemplu, o pătrundere masivă de mărfuri (cu precădere amfore) este semnalată în direcția Bugului și a Niprului mijlociu, spre nord, și mai puțin în direcția Crimeei și a Bosporului²⁴? Ce se poate spune în legătură cu pătrunderea adînc în teritoriu, la o dată foarte urcată în timp (al treilea sfert al secolului al VII-lea) a ceramicii de stil rhodian A? Nu ar trebui trecută cu vederea nici denumirea de ἐμπόρια, pe care Herodot (IV, 17, 20, 24) o folosește cînd citează unele așezări grecești din Pont, și care ar ajuta poate la lămurirea caracterului acestora, cel puțin pînă spre sfîrșitul perioadei clasice. În sfîrșit, ne gîndim și la interpretarea care ar trebui dată cap. 10 din cartea IV, în care autorul *Istoriilor* vorbește de orașul Gelonos, cu sanctuare ale unor zei eleni, împodobite ca la eleni cu statui, cu altare și cu temple de lemn, oraș întemeiat de Geloni acei „eleni care, alungați din locurile de negoț, s-au așezat la Budini și vorbesc o limbă, în parte scită, în parte elinească”²⁵.

Trecînd acum la ultima parte a acestei discuții să încercăm, pe baza acestei confruntări de situații între est și vest, să desprindem vreun element care să arunce lumină asupra specificului coloniei Histria și raporturilor pe care le-ar fi putut avea cu hinterlandul său în perioada arhaică. Pentru perioada respectivă, datele de care dispunem sînt numai de natură arheologică. Începem cu situații cunoscute. Știm că regiunea din apropierea Histriei a fost populată într-o perioadă cu mult anterioară colonizării. Sînt semnalate urme neolitice și de bronz incipient²⁶. În 1949 s-a descoperit pe platoul histrian, dar nu în context bine determinat, un

²³ *Ibidem*, p. 116—123.

²⁴ Al. Wasowicz, *op. cit.*, fig. 3.

²⁵ Herodot, *Istoriei*, Trad., Ed. științifică, 1961.

²⁶ Referințe în *Histria*, II, 1966, p. 40, n. 53.

fragment ceramic de tip Basarabi. Nu există în regiune, cel puțin pînă la data actuală, urmele unei locuiri Hallstatt C, contemporană cu perioada colonizării, și Histria însăși nu este precedată de o așezare precolonială. Se cunosc însă o sumă de așezări insuficient cercetate, care par a avea începutul în secolul al VI-lea. Asemănarea cu situația din Limanul Bugului constă în aceea că în ambele regiuni, slab locuite în perioada precolonială, se constată o expansiune indigenă spre coastă în vremea colonizării. Pe cînd însă, în Limanul Bugului cele mai vechi așezări cu amprentă greacă preced Olbia, fiind, eventual, contemporane cu Berezanul, așezările din hinterlandul histrian tot cu amprentă greacă iau ființă după data de început a Histriei. O încercare de a schița raportul dintre Histria și hinterlandul său în perioada arhaică, a fost făcută de către P. Alexandrescu-Em. Doruțiu-Boilă²⁷, precum și de noi înșine²⁸. Pornind de la situația constatată pe platoul histrian, care oglindește o așezare greacă cu un procent redus de populație autohtonă în mediul ei, și nu o așezare indigenă treptat elenizată, coroborînd aceste date cu cele obținute de P. Alexandrescu la necropolă²⁹, am intrat cu acest bagaj de cunoștințe în teritoriu și ne-am oprit la Tariverdi, deci la 15 km depărtare de Histria, stațiune care oferă surprinzătoare analogii cu cartierul extra-muros histrian, în ceea ce privește absența unui strat de locuire precolonial, tipurile de locuințe și tabloul ceramic, cu singura deosebire că la Tariverdi ceramica indigenă este mai abundentă. Începutul așezării de la Tariverdi se sincronizează cu cel de-al II-lea orizont arhaic de la Histria³⁰.

Interpretarea așezării de la Tariverdi ca indigenă și receptivă la formele de cultură materială grecești, superioare, ni se pare mai greu de admis, decît ipoteza că avem de-a face cu un nucleu grecesc stabilit în mediu indigen, cu funcția unui tîrg de schimburi, în care apreciînd după procentul de ceramică indigenă, aflulul autohtonilor era mai sporit decît în contextul histrian.³¹

Un alt punct cercetat în afara orașului Histria este acel de la Istria-sat, deci la circa 5 km depărtare de cetate. Aici Vlad Zirra a descoperit un cimitir plan de la sfîrșitul secolului al VI-lea, care prin rit, ritual și inventar ar vîdi caracterul unui cimitir grecesc și în care se observă după încheierea secolului al VI-lea o indigenizare treptată a lui, ceea ce ar oglindi un influlul autohton în punctul respectiv și, totodată mai aproape de cetate³².

În afară de aceste două puncte prezentate de noi mai amănunțit, mai sînt semnalate — încă de către V. Pîrvan — urme de așezări în al căror material ceramic se numără și ceramica atică cu figuri negre. E

²⁷ P. Alexandrescu, *Observații asupra organizării spațiale în necropola Histriei*; Em. Doruțiu-Boilă, *Observații aerofotografice în teritoriul rural al Histriei, Peuce*, II, 1971, p. 27—46.

²⁸ S. Dimitriu, *Fizionomia cartierului de locuințe extra-muros de la Histria, în perioada arhaică*, SCIV, 21, 1970, 2, p. 225—233.

²⁹ *Histria*, II, în special p. 239—282.

³⁰ Pentru referințe, vezi *supra*, n. 28.

³¹ Observațiile principale care au întemeiat această concluzie sînt: 1) data de început a așezării de la Tariverdi, la circa o jumătate de veac după aceea a Histriei; 2) absența, ca și în cartierul *extra-muros* histrian, a unui strat indigen, precolonial; 3) aspectul așezării care este acela al unui *facies* grecesc și nu al unei așezări indigene care se grecează treptat.

³² *Ibidem*.

vorba de Sibioara, Vadul, Sinoe, Bisericuța, Smeica, Corbul, Golovița Midia ³³. Așezările nefiind însă sistematic cercetate nu putem spune nimic cu privire la natura „amprentei grecești”, după cum nu putem să ne pronunțăm dacă erau târguri de schimb gen Tariverdi, sau așezări indigene în care a pătruns, prin expansiune comercială, marfa grecească.

Dar chiar dacă ar fi existat măcar un singur târg greco-indigen, cel de la Tariverdi, în teritoriu, la 15 km depărtare de cetate, și în rest așezări indigene în care a pătruns marfa grecească prin expansiune comercială, încă trebuie să admitem că pe o rază a cărei lungime urmează să fie determinată, hinterlandul era de „fapt”, dacă nu încă „de drept” ³⁴ sub controlul cetății, pentru ca mărfurile grecești și purtătorii lor să poată circula nestînjeniți. Că în acest hinterland predomina, cel puțin în perioada incipientă a existenței coloniei Histria, activitatea comercială și nu cea agricolă, pare să dovedească și faptul că nu au ieșit la lumină în săpăturile arheologice, nici la Histria, nici la Tariverdi, resturi de unelte agricole, de silozuri sau alte eventuale amenajări pentru păstrarea cerealelor. Dimpotrivă, au apărut destul de abundent greutatea de năvod și săgețile monede. Mai departe, faptul că o dată cu venirea grecilor populația autohtonă pare a se mișca înspre coastă, reflectă relații de bună vecinătate, stimulate de cointeresarea comercială. Este, de exemplu o situație inversă ca cea de la Syracuse și Taranto, unde regiunea se goleşte de locuitori la venirea grecilor.

Argumentarea noastră se bazează, firește, în mare măsură pe ipoteze și deducții, totuși ni se pare că am prins capătul unui fir de cercetare, care ar putea dovedi că în primul veac de existență a Histriei, faciesul coloniei era cel comercial.

Dar care era structura internă a orașului, tiparul său urbanistic, precum organizarea teritoriului pe care îl avea sub control, acestea sînt întrebări la care nu se poate, deocamdată, răspunde.

DISCUSSIONS SUR LES VILLES PONTIQUES ET LEUR TERRITOIRE DANS LA PÉRIODE ARCHAÏQUE, EN MARGE DE QUELQUES ÉTUDES RÉCENTES

RÉSUMÉ

L'auteur discute l'article d'Aleksandra Wasowicz, intitulé *La campagne et des villes du littoral septentrional du Pont-Euxin*, paru dans la revue *Dacia*, N.S, XIII, 1969, relatif aux problèmes de colonisation et de lotissement des terres dans les régions du Boug, du Bosphore cimmérien et de la Crimée occidentale. D'après A.W. les petits sites découverts près des colonies ont un caractère rural et quelques-uns peuvent être antérieurs aux colonies, dont l'origine est parfois à chercher dans un de ces sites.

³³ Pentru referințe I. Stoian, *În legătură cu vechimea teritoriului rural al Histriei*, SCIV, VIII, 1957, 1-4, p. 197 și urm.

³⁴ Vezi *supra*, n. 7.

La deuxième étude est celle de George Vallet *La cité et son territoire dans les colonies grecques d'Occident*, parue dans le volume *La città e il suo territorio*, Taranto 1967 (1968), qui considère comme critère principal de la fondation d'une colonie « sa raison d'être » (agricole ou bien commerciale).

En ce qui concerne Histria, l'auteur relève, pour la période la plus reculée de son existence, son caractère commercial et, parmi les sites de l'arrière-pays dans la proximité de la cité, celui de Tariverdi, le plus important, comme une factorie grecque où avait lieu les échanges commerciaux entre grecs et indigènes.